

بررسی عوامل موثر بر توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی

مهدی چرمچیان لنگرودی*^۱ و امیرحسین علی بیگی^۲

چکیده

هدف از این پژوهش، بررسی عوامل موثر بر توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری بود. برای دستیابی به این هدف، شاخص‌های توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی و عوامل تاثیرگذار بر آن شناسایی شدند. جامعه آماری پژوهش شامل ۱۱۱۱۲۴ زن روستایی شهرستان ساری بود. نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای در این مطالعه بکاربرده شد و ۲۷۰ زن روستایی انتخاب شدند. روش‌شناسی پژوهش، ترکیبی از روش‌های کمی و توصیفی-استنباطی بود. مقدار آلفای کرونباخ ۰/۸۵ بدست آمد. میانگین سن زنان مورد مطالعه ۴۶/۳۳ سال بوده است و ۸۶/۳ درصد از زنان روستایی شهرستان ساری بیش‌تر از ۱۱ سال سابقه کار کشاورزی داشتند. میانگین تعداد اعضای خانواده ۴ نفر بود. هم‌چنین، ۶۲ درصد واریانس توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری به وسیله شش عامل میزان ارتباطات، میزان گرفتن وام از منابع گوناگون، میزان مفید بودن روش‌ها و رهیافت‌ها، موانع، راهکارها و تحصیلات تبیین شد. بیش‌ترین اثر بر توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری را میزان گرفتن وام از منابع گوناگون با ضریب مسیر ۰/۴۲۳ داشت. بیش‌ترین وام را زنان روستایی از زنان دیگر گرفته بودند. مفیدترین روش در ارائه خدمات ترویجی-آموزشی به زنان روستایی شهرستان ساری، روش‌های گروهی مانند برگزاری کارگاه‌های آموزشی فرآوری محصولات کشاورزی بود. مهم‌ترین مانع توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری عدم اعتماد زنان به یکدیگر و مهم‌ترین راهکار دادن وام و اعتبارات به زنان روستایی بود.

واژه‌های کلیدی: توانمندسازی روان‌شناختی، شاخص‌ها، مدل یابی، زنان روستایی، ساری.

۱- استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری.

۲- دانشیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی دانشکده کشاورزی دانشگاه رازی. baygi1@gmail.com

*- نویسنده مسئول مقاله: Mcharmchian2004@yahoo.com

پیشگفتار

در سال‌های اخیر، مفهوم توانمندسازی بخش جدایی ناپذیر سیاست‌های سازمان‌های غیردولتی و توسعه برای حمایت از توسعه روستایی و کشاورزی گردیده است (Danida, 2004). واژه توانمندسازی در دهه ۱۹۹۰ بیش‌تر رواج پیدا کرد (Ilyes, 2003). توانمندسازی زنان به این معنا است که آن‌ها بر شرم بی‌مورد خود فائق آیند، کردار و گفتارشان پر از اعتماد به نفس و اطمینان خاطر باشد، قادر به ارزیابی صحیح و شناخت واقعی خویشان باشند، به استعدادها و محدودیت‌های درونی خویش آگاه باشند، قدرت رویارویی با دشواری‌ها را داشته باشند، از توانایی و قابلیت نیل به هدف‌های خویش برخوردار باشند و بتوانند با افزایش توانمندی خویش به هدف‌های مورد نظر برسند (Ketabi, 2003).

مهم‌ترین مرحله توانمندسازی نقطه شروع آن است. این نقطه در درون افراد قرار دارد (Shadlou, 2000). برای حرکت در چهارچوب توسعه بویژه در خصوص منابع انسانی توانمند ابتدا باید از تغییرات فکری و نگرشی فرد آغاز کرد (Riahi, 2006). ترویج وسیله‌ای مهم و غیرقابل چشم‌پوشی برای ایجاد تغییرات داوطلبانه در افراد است (Roling and Engel, 1999). هم‌چنین، توانمندسازی از جایی آغاز می‌شود که بی‌قدرت‌ترین افراد (افراد فقیر و حاشیه‌ای مثل زنان) جای دارند و باعث می‌شود مردم از بیرون فرایند توسعه به درون آن آورده شوند (Cheston & Khun, 2002).

زنان قلب توسعه اقتصادی-اجتماعی هر ملت می‌باشند (Pereka, 1998). زنان نیمی از جمعیت جهان را تشکیل می‌دهند. آن‌ها دوسوم کار جهان را انجام می‌دهند و تنها از یک دهم درآمد جهان و یک صدم مالکیت دارایی‌های جهان برخوردارند (Marofee and Hamidi, 2001). توانمندسازی زنان نه تنها به نفع زنان بلکه به نفع کل خانواده می‌باشد. زنان با درآمدی که بدست می‌آورند چیزی برای خود پس انداز نمی‌کنند؛ بلکه همه را صرف خانواده می‌کنند. این در حالی است که مردان تنها ۵۰ تا ۶۸ درصد از درآمد خود را به خانه می‌آورند (Chant, 1989). بنابراین سرمایه‌گذاری برای ارتقای موقعیت اقتصادی زنان تاثیری چند برابر در خانواده نسبت به مردان دارد (Cheston and Khun, 2002). براساس سرشماری سال ۱۳۸۵، حدود ۲۲ میلیون نفر از جمعیت کشور در نقاط روستایی زندگی می‌کنند که در این میان ۱۱/۲۳ میلیون نفر آن‌ها مرد و ۱۰/۸۹ میلیون نفر را زنان تشکیل می‌دهند که از این تعداد ۱۱۱۱۲۴ نفر در روستاهای شهرستان ساری زندگی می‌کنند (Iran Statistical Center, 2006).

پیشینه پژوهش

در این پژوهش جهت تبیین توانمندسازی روانشناختی از شاخص‌های خودتعیینی^۱، شایستگی^۲، معنی‌داری^۳، تاثیر^۴ و اعتماد^۵ استفاده گردید. خودتعیینی به معنی احساس آزادی افراد در مورد چگونگی انجام کارهای خود می‌باشد. شایستگی به آن معناست که افراد اعتقاد دارند که مهارت و توانایی لازم برای انجام کارهای خود را دارند. همچنین معنی‌داری به معنای بارز بودن کاری که توسط افراد توانمند شده انجام می‌شود، تعریف شده است. شاخص تاثیر به معنای آن است که به افراد اجازه داده شود تا اینکه تاثیر واقعی بر محیط اطراف خود داشته باشند و نیز به آنها در رابطه با اینکه تصمیماتشان لحاظ شود، اطمینان داده شود. در نهایت، اعتماد به معنی آن است که افراد احساس کنند که با آنها منصفانه و یکسان برخورد خواهد شد (Lee and Koh, 2001, Hancer and Rosenberg, 1976, Denison, 1984, Bendar and Peterson, 2006, Thomas and Georg, 2005, Velthous, 1990 and Borghei *et al.*, 2010). برخی از تحقیقات انجام شده در زمینه توانمندسازی در جدول آمده است.

جدول ۱- پژوهش‌های برخی صاحب‌نظران در زمینه توانمندسازی

صاحب‌نظر(ان)	عنوان پژوهش	نتیجه
Namvong and Baconguls, 2010	رهیافت کشاورز محور و نقش آن در توانمندسازی کشاورزان در سیستم ترویج روستایی جمهوری دموکراتیک لائوس	رهیافت کشاورز محور باعث توانمندسازی کشاورزان می‌گردد.
Africa Partnership Forum, 2007	جنسیت و توانمندسازی اقتصادی در آفریقا	برای توانمندسازی زنان آفریقایی باید به وضع قوانین مساوی در ارث‌بری زنان از زمین، وضع قوانین اجتماعی به نفع زنان، وضع قوانین حمایتی از زنان کارآفرین و کوچک توجه نمود.
Aud solving, 2007	ابزارهای توانمندسازی در مدیریت ریسک محلی	فرایند توانمندسازی یک فرایند سخت و پیچیده‌ای است.
Ketchum and Trist, 2006	همه گروهها برابرند: چگونه کارکنان توانمند کار می‌کنند؟	توانمندسازی افراد با این که ممکن است هزینه بیش‌تری طلب کند؛ ولی منافع حاصل از توانمندسازی نسبت به هزینه گذاشته شده بیش‌تر است.

¹ - Self- determination

² - Competence

³ - Meaning

⁴ - Impact

⁵ - Confidence

ادامه جدول ۱

شاخص‌هایی که بطور مستقیم توانمندی را می‌سنجند شامل توانایی دسترسی به نهاده‌های تولیدی، دسترسی و استفاده از اعتبارات رسمی یا غیررسمی، دسترسی به زیرساختها، دسترسی به اطلاعات، تاثیر و توانایی کنترل انتخابهای مهم زندگی و شرکت در تصمیم‌گیری‌های اجتماعی است.	توانمندسازی در عمل: از تجزیه تا اجرا	Alsop et al., 2005
آموزش رکن اساسی در فرایند توانمندسازی می‌باشد.	تقویت نوسانی توانمندسازی	Fleming, 2000
سبک رهبری مشارکتی یکی از اصلی‌ترین عوامل توانمندسازی افراد می‌باشد.	قدرت و رهبری در سازمان	Hollander and Offerman, 1990
توانمندسازی باعث توسعه ظرفیت‌ها شده که مردم را قادر به مدیریت بهتر پروژه‌ها می‌سازد.	کتاب جهانی مشارکت بانک جهانی، توانمندسازی و کاهش فقر و رهیافت کشاورز محور و نقش آن در توانمندسازی کشاورزان در سیستم ترویج روستایی جمهوری دموکراتیک لائوس	(World Bank, 1996), (World Bank, 2002) and (Namvong and Bacongus, 2010)
ترویج نقش مهمی در تواناسازی زنان ایفا می‌نماید.	توانمندسازی زنان از راه ترویج کشاورزی: یک دیدگاه جهانی	Rivera and Coming, 1990

آبراهام (Abraham, 2011) در پژوهش خود با عنوان اندازه‌گیری توانمندسازی اجتماعی کشاورزان در هند به این نتیجه دست یافت که اجزای اصلی اندازه‌گیری توانمندی اجتماعی کشاورزان، قدرت تصمیم‌گیری و سابقه شغلی است و اعضای مسن‌تر گروه‌های خودیار کشاورزان، بیش‌تر توانمند هستند.

اسپریترز (Spreitzer, 1995) پژوهشی با عنوان توانمندسازی روانشناختی در محیط کارکنان سطح متوسط سازمان صنعتی آمریکا: ابعاد، اندازه‌گیری و اعتبار انجام داده است. او عوامل اصلی موثر بر توانمندسازی را شامل عوامل فردی مانند تحصیلات، سابقه کار، جنسیت، نژاد، عزت نفس، عوامل گروهی شامل اثربخشی گروهی، اهمیت گروه، اعتماد درون گروهی و عوامل سازمانی و اجتماعی شامل ابهام در نقش، دسترسی به منابع، حیطه کنترل، دسترسی به اطلاعات، حمایت اجتماعی و سیاسی، جو مشارکتی واحد کار می‌داند.

چرمچیان لنگرودی (Charmchian Langerodi, 2013) در پژوهشی با عنوان بررسی عوامل موثر بر توانمندسازی کشاورزان در استان مازندران ایران به این نتیجه رسید که ۲۲ درصد واریانس توانمندسازی کشاورزان استان مازندران به وسیله چهار عامل منابع وام‌گیری، راهکارها (عوامل مثبت)، روش‌های آموزشی و موانع تبیین شد. بیش‌ترین وام توسط کشاورزان استان مازندران از بانک گرفته شد. دادن وام و اعتبارات به کشاورزان در رتبه اول راهکارها (عوامل مثبت) برای توانمندسازی کشاورزان استان مازندران بود. سطح سواد پایین مهم‌ترین مانع در توانمندسازی

کشاورزان استان مازندران بود. همچنین، مناسب‌ترین روش از دیدگاه کشاورزان، شرکت در مدرسه در مزرعه کشاورز تشخیص داده شد.

کلانتری و همکاران (Kalantari et al., 2010) در پژوهش خود با عنوان بررسی عوامل تسهیل کننده و بازدارنده توانمندسازی اقتصادی زنان روستایی به این نتیجه دست یافتند که مولفه های تاثیرگذار بر تسهیل توانمندسازی اقتصادی زنان سه عامل مشارکت اقتصادی، انسجام خانوادگی و آگاهی اجتماعی است و مهمترین موانع تاثیرگذار بر توانمندسازی اقتصادی چهار مولفه (فردی-روانشناختی، مشارکت اقتصادی، زیرساختاری و اجتماعی-نهادی) است.

کولایی و طاهری (Kolaee and Taheri, 2010)، در پژوهشی با عنوان تاثیر توانمندسازی زنان بر توسعه روستایی در ایران، نشان دادند که هرچه زنان توانمندتر می‌شوند، بر میزان مولد بودن، مشارکت سیاسی آنها و همچنین نقش اجتماعی آنها افزوده می‌شود. این خود مستلزم بالابردن سطح آموزش و تحصیلات زنان است که نیاز به مدیریتی با جهت گیری مثبت در مورد آموزش آنان در این زمینه آشکار است.

قلی‌پور و رحیمیان (Gholipour and Rahimian, 2009) در پژوهش خود با عنوان رابطه عوامل اقتصادی، فرهنگی و آموزشی با توانمندسازی زنان سرپرست خانوار، به این نتایج رسیدند که آموزش و طرح‌های خود اشتغالی موجب بروز احساس توانمندی در زنان سرپرست خانوار می‌شود. همچنین، عوامل اقتصادی، فرهنگی و آموزشی با توانمندسازی زنان سرپرست خانوار رابطه معناداری دارند.

شادی‌طلب (Shaditalab, 2003) در پژوهش خود با عنوان مشارکت اجتماعی زنان دریافت که پارامترهای گوناگونی مانند ترویج فکری نو و آموزش مهارت‌های اقتصادی در توانمندسازی زنان دخیل هستند.

شاهنده و همکاران (Shahandeh et al., 2005)، در پژوهشی با عنوان تشکیل گروه‌های خودیاری زنان سرپرست خانوار منطقه ۱۷ شهرداری تهران، به این نتیجه دست یافتند که مشارکت دادن زنان سرپرست خانوار در تحلیل مساله و یافتن راه حل مداخله‌ای برای رویارویی با این معضل اجتماعی، منجر به توانمند شدن این زنان می‌گردد.

مبانی نظری

نظریه‌های تفاوت‌های فرهنگی و اجتماعی^۱: بیان می‌کنند که هنجارهای فرهنگی موجود که فرد آن‌ها در فرایند جامعه پذیری یاد می‌گیرد، سیاست را امری مردانه تلقی می‌کنند و در مقابل

^۱ - Social and cultural theory

انتظارات مربوط به تعهد زنان را تنها به خانه، خانواده و خدمات جامعه ابلاغ و تقویت می‌کنند (Movahed, 2003). این امر می‌تواند به عنوان مانعی جدی در توانمندسازی زنان در عرصه‌های گوناگون باشد.

نظریات مبتنی بر تفاوت‌های زیست‌شناختی^۱: این نظریات تاثیر عوامل وراثتی، ژنتیکی و هورمونی در ادراک متفاوت زنان و مردان نسبت به ابعاد گوناگون زندگی را مورد توجه قرار می‌دهند. بر همین اساس، چون سیاست فعالیتی مرتبط با قدرت و برقراری قدرت در زندگی اجتماعی می‌باشد، در نتیجه با ویژگی‌های زیست‌شناختی زنانه مناسبت ندارد و همین ویژگی‌ها زنان را به حوزه خصوصی زندگی سوق می‌دهد (Movahed, 2003).

نظریه توانمندسازی^۲: نظریه توانمندسازی بر این نکته تاکید دارد که زنان نه تنها باید نابرابری‌های موجود، بلکه ساختارهای مولد نابرابری را در سطوح گوناگون و همزمان زیر سوال برده و با آن مبارزه کنند. نظریه توانمندسازی بیشتر لحاظ کردن توان زنان را در جهت افزایش اتکاء به خود و قدرت درونی تعریف می‌کند و در پی توانمندسازی زنان از راه توزیع مجدد قدرت در داخل خانواده و در جامعه است (Rezaee, 2003).

معیارهای نظریه توانمندسازی^۳: طبق نظر تئوریسین‌های پیشگام نظریه توانمندسازی، این نظریه پنج مرحله از برابری بین مردان و زنان را در بر دارد و معیارهای آن عبارت از رفاه، دسترسی به منابع، آگاهی، مشارکت و کنترل می‌باشد (Shojaee, 2000).

فمینیسم و زنان^۴: در سالهای ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ نظریه‌های جامعه‌شناسی به عنوان نظریه‌های مرد محور که از مناسبات جنسیتی غافل شده‌اند نقد شدند و فمینیست‌ها با این داعیه که بهترین راه برای تصحیح این روند بشمار آوردن تجربیات روزانه زنان و نظریه پردازی غیررسمی است، پژوهش‌های خود را رقم زدند. در نظریه‌پردازی فمینیستی زندگی زنان مرکزیت می‌یابد و هدف تئوری فمینیستی به لحاظ نظری، فهم عدم تساوی جنسیتی، نقش‌های اجتماعی زنان و تجربیات آن‌ها در حوزه‌های گوناگون اجتماعی است و به لحاظ عملی، هدف ارتقای حقوق زنان است (Sadeghi Fasae, 2010). فمینیسم عدم تساوی اجتماعی را به مناسبات میان زنان و مردان وصل می‌کند و بیش‌تر در پی توانمندسازی زنان و کاهش تسلط مردان است (Taylor, 1989).

¹ - Biology differences theory

² - Empowerment theory

³ - Criteria of empowerment theory

⁴ - Feminism and women

نظریه سقف شیشه‌ای^۱: برطبق نظریه سقف شیشه‌ای دو دسته عوامل بر عدم پیشرفت شغلی زنان و عدم توانمندسازی آنها تاثیرگذارند. دسته نخست عوامل سازمانی مانند قوانین دولتی، ویژگی‌های شغلی، محیط کاری و تجربه کاری است. دسته دوم موانع نگرشی مانند ارزش‌ها و باورهای اجتماعی، کلیشه‌ها و تعصبات آگاهانه و ناآگاهانه که در ذهن مردم ایجاد شده است. در واقع عوامل نگرشی به نوعی معادل حوزه‌ی نظام فرهنگی مطرح در نظریه پارسنز می‌باشد. در این راستا توجه به مقوله کارآفرینی و نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات در ارتقای توانمندسازی زنان به عنوان مهم‌ترین راهکار اشاره می‌شود (Zahedi, 2007).

اهداف پژوهش

هدف کلی این پژوهش، بررسی عوامل تاثیرگذار بر توانمندسازی روانشناختی زنان روستایی شهرستان ساری بود. برای دستیابی به این هدف، شاخص‌های توانمندسازی روانشناختی زنان روستایی و عوامل تاثیرگذار بر آن شناسایی شدند.

فرضیه‌های پژوهش

جهت دستیابی به اهداف پژوهش، فرضیه‌های زیر مطرح گردید.

فرضیه ۱- بین میزان ارتباطات و توانمندسازی روانشناختی زنان روستایی شهرستان ساری رابطه معنی داری وجود ندارد.

فرضیه ۲- بین میزان گرفتن وام از منابع گوناگون و توانمندسازی روانشناختی زنان روستایی شهرستان ساری رابطه معنی داری وجود ندارد.

فرضیه ۳- بین میزان مفید بودن روش‌ها و رهیافت‌ها و توانمندسازی روانشناختی زنان روستایی شهرستان ساری رابطه معنی داری وجود ندارد.

فرضیه ۴- بین راهکارها و توانمندسازی روانشناختی زنان روستایی شهرستان ساری رابطه معنی داری وجود ندارد.

فرضیه ۵- بین موانع و توانمندسازی روانشناختی زنان روستایی شهرستان ساری رابطه معنی داری وجود ندارد.

فرضیه ۶- بین سابقه کار کشاورزی و توانمندسازی روانشناختی زنان روستایی شهرستان ساری رابطه معنی داری وجود ندارد.

^۱ - Glass ceiling theory

فرضیه ۷- بین میزان مطالعه نشریات و روزنامه و توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری رابطه معنی داری وجود ندارد.

فرضیه ۸- بین میزان استفاده از اینترنت و توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری رابطه معنی داری وجود ندارد.

روش‌شناسی پژوهش

روش‌شناسی پژوهش، ترکیبی از روش‌های کمی و توصیفی-استنباطی بود. جامعه آماری پژوهش شامل ۱۱۱۱۲۴ زن روستایی شهرستان ساری بود (Iran Statistical Center, 2006). برآورد حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران انجام شد. حجم نمونه نهایی ۲۷۰ نفر بوده است. نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای و با استفاده از فرمول اختصاص متناسب با توجه به جمعیت بخش‌های گوناگون ساری در این مطالعه به کار برده شد.

بمنظور تعیین روایی پرسشنامه، چندین نسخه از پرسشنامه در بین افراد صاحب نظر و متخصص توزیع و پس از کسب نظرات آن‌ها، اصلاحات لازم انجام گردید. افزون بر اعتبار محتوا که توسط افراد صاحب نظر و متخصص سازمان جهاد کشاورزی استان مازندران و اساتید دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری انجام شد، از اعتبار عاملی برای مشخص شدن عامل‌های متغیر وابسته استفاده شد که نتایج آن در جدول‌های ۱ و ۲ آمده است. برای تعیین پایایی ابزار پژوهش، اقدام به آزمون مقدماتی شد و تعداد ۳۰ عدد پرسشنامه در بین زنان روستایی شهرستان قائم شهر به روش کاملاً تصادفی توزیع گردید و از راه مصاحبه و نظرخواهی تکمیل گردیدند. مقدار آلفای کرونباخ ۰/۸۵ بدست آمد. برای تجزیه تحلیل داده‌ها از SPSS 16 استفاده شد.

پرسش‌های پرسشنامه شامل سوالاتی درباره سن، سابقه کار کشاورزی، تعداد اعضای خانواده، سطح سواد، میزان استفاده از برنامه‌های رادیو و تلویزیون، میزان مطالعه نشریات و روزنامه و استفاده از اینترنت توسط زنان روستایی شهرستان ساری، میزان ارتباطات (۱۵ سوال در قالب طیف لیکرت)، میزان گرفتن وام از منابع گوناگون توسط زنان روستایی (۷ سوال در قالب طیف لیکرت)، میزان مفید بودن روش‌ها و رهیافت‌ها در ارائه خدمات ترویجی-آموزشی به زنان روستایی (۷ سوال در قالب طیف لیکرت)، میزان آزادی زنان روستایی در فعالیت‌های اقتصادی (۹ سوال در قالب طیف لیکرت)، میزان موانع توانمندسازی روان‌شناختی (۷ سوال در قالب طیف لیکرت) و میزان راهکارهای توانمندسازی روان‌شناختی (۶ سوال در قالب طیف لیکرت) بود. برای توانمندسازی روان‌شناختی به عنوان متغیر وابسته نیز ۴۰ سوال طراحی گردید که با استفاده از تحلیل عاملی

شاخص‌های توانمندسازی روان‌شناختی مشخص شدند. طیف لیکرت با دامنه ۰ تا ۵ (هیچ (۰)، خیلی کم (۱)، کم (۲)، متوسط (۳)، زیاد (۴)، خیلی زیاد (۵)) بود. خلاصه تحلیل عاملی اکتشافی عامل‌های توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری در جدول ۱ و متغیرهای عامل‌های توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری در تحلیل چرخش عاملی در جدول ۲ آمده است.

جدول ۱- خلاصه تحلیل عاملی اکتشافی عامل‌های توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی

شهرستان ساری

نام عامل	مقدار ویژه	پیش از چرخش		پس از چرخش	
		درصد واریانس	درصد تجمعی	مقدار ویژه	درصد واریانس
شایستگی	۱۰/۵۶۴	۲۶/۴۱۰	۲۶/۴۱۰	۵/۶۷۸	۱۴/۱۹۵
تاثیر	۳/۵۷۰	۸/۹۲۶	۳۵/۳۳۶	۴/۲۶۶	۲۴/۸۶۰
معنی‌داری	۲/۷۲۴	۶/۸۰۹	۴۲/۱۴۵	۴/۱۸۰	۳۵/۳۰۹
اعتماد	۲/۴۵۹	۶/۱۴۸	۴۸/۲۹۳	۳/۸۹۵	۴۵/۰۴۶
خودتعیینی	۲/۳۹۲	۵/۹۷۹	۵۴/۲۷۲	۳/۶۹۱	۵۴/۲۷۲

KMO = ۰/۸۹ Bartlett's Test = ۵۵۲۲/۸۵ P = ۰/۰۰۰

جدول ۱ نشان می‌دهد که ۵۴/۲۷۲ درصد واریانس توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی به وسیله پنج عامل شایستگی، تاثیر، معنی‌داری، اعتماد و خودتعیینی تبیین می‌شود که بیش‌ترین سهم را عامل شایستگی با ۱۴/۱۹۵ درصد واریانس و کم‌ترین سهم را خودتعیینی با ۲/۳۹۲ درصد واریانس داشت.

جدول ۲- متغیرهای عامل‌های توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری در

تحلیل چرخش عاملی

بار عاملی	متغیر	عامل
۰/۷۸۲	توانایی انجام کارها بر اساس میل و خواسته خود	شایستگی
۰/۷۷۴	داشتن برنامه مشخص و حساب شده برای آینده خود	
۰/۷۵۸	پذیرش سریع روش‌های نو و جدید	
۰/۷۵۶	مشکل‌یابی و مشکل‌گشایی	
۰/۷۲۲	توانایی به کارگیری روش‌های نوین و خلاقیت	
۰/۷۱۳	توانایی ساختن زندگی بهتر	
۰/۷۰۵	توجه به تمام راه‌حل‌ها	
۰/۶۹۲	پیش‌قدمی در کارها	
۰/۶۵۰	جدیت در کارها	
۰/۶۲۵	ریسک‌پذیری در کارها	
۰/۷۵۲	بیان نظرات مالی خود	تاثیر
۰/۷۴۰	ایفای نقش زنان روستایی در تامین درآمد خانواده	
۰/۷۳۷	ضرورت همکاری زن و مرد در اداره امور خانواده	
۰/۷۲۳	ارتقای اطلاعات در زمینه فرآوری محصولات کشاورزی	
۰/۷۱۱	درآمدزایی زنان همانند مردان	
۰/۵۵۳	انجام گروهی کار	
۰/۵۴۸	افزایش ابتکار عمل زنان روستایی	
۰/۵۰۹	مشارکت در امور روستا	
۰/۷۳۴	یادگیری مداوم	معنی‌داری
۰/۷۱۳	کسب اطلاعات نو	
۰/۶۸۶	استفاده از نظرات دیگران در تصمیم‌گیری	
۰/۶۸۴	انجام بهتر کارها با یاد گرفتن مطالب جدید از دیگران	
۰/۶۷۲	شرکت در دوره‌های آموزشی	
۰/۶۶۵	داشتن برنامه مشخص و حساب شده برای آینده	
۰/۶۵۴	توجه به نظرات دیگران	
۰/۵۰۰	داوطلبانه انجام دادن کارها	

ادامه جدول ۲

۰/۷۴۹	داشتن نگرش مثبت
۰/۷۴۸	مشارکت در فعالیتهای روستا
۰/۷۱۱	توجه دولت به روستاییان
۰/۶۵۲	اعتماد به کارشناسان
۰/۶۴۲	توجه به زن روستایی
۰/۶۳۸	اعتقاد در انجام دادن بهتر کارها به صورت گروهی
۰/۶۳۰	اهمیت نظرات زنان و دختران
۰/۷۰۷	هدایت‌گر بودن خانواده
۰/۷۰۰	توانایی راهنمایی دیگران
۰/۶۸۹	ترسیم آینده روشن
۰/۶۸۳	خودمختار بودن خودتعیینی
۰/۶۷۵	خودآغازگر بودن
۰/۶۶۶	کمک به دیگران در انجام کارهای جدید
۰/۶۵۹	پیدا کردن راه‌حل برای مشکلات جدید خود

جدول ۲ بیانگر آن است که در عامل شایستگی توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری، متغیر میزان توانایی انجام کارها بر اساس میل و خواسته خود بیش‌ترین نقش را داشت. هم‌چنین، در عامل تاثیر، متغیرمیزان بیان نظرات مالی خود و در عامل معنی‌داری، متغیرمیزان یادگیری مداوم بیشترین نقش را دارا بودند. در عامل اعتماد نیز، متغیرمیزان داشتن نگرش مثبت و در عامل خودتعیینی، متغیر میزان هدایت‌گر بودن خانواده بیش‌ترین نقش را داشتند.

یافته‌های پژوهش

یافته‌های توصیفی

جدول ۳- سن، سابقه کار کشاورزی، تعداد اعضای خانواده و تحصیلات زنان روستایی شهرستان ساری

متغیر	گروه	فراوانی	درصد معتبر	درصد تجمعی
سن	۳۰ سال و کمتر	۲۵	۱۰/۶	۱۰/۶
	۳۱-۴۰ سال	۴۴	۱۸/۶	۲۹/۲
	۴۱-۵۰ سال	۷۴	۳۱/۴	۶۰/۶
	۵۱-۶۰ سال	۷۰	۲۹/۷	۹۰/۳
	۶۱ سال و بیش‌تر	۲۳	۹/۷	۱۰۰
	بدون پاسخ	۳۴	-	-
	جمع	۲۷۰	۱۰۰	
میانگین = ۴۶/۳۳ سال انحراف معیار = ۱۱/۱۲ کمینه = ۱۷ سال بیشینه = ۷۰				
سابقه کار کشاورزی	۱۰ سال و کمتر	۲۹	۱۳/۷	۱۳/۷
	۱۱-۲۰ سال	۵۰	۲۳/۶	۳۷/۳
	۲۱-۳۰ سال	۹۰	۴۲/۴	۷۹/۷
	۳۱-۴۰ سال	۳۲	۱۵/۱	۹۴/۸
	۴۱ سال و بیش‌تر	۱۱	۵/۲	۱۰۰
	بدون پاسخ	۵۸	-	-
	جمع	۲۷۰	۱۰۰	
میانگین = ۲۴/۵۱ انحراف معیار = ۱۱/۱۵ کمینه = ۰ بیشینه = ۵۰				
تعداد اعضای خانواده	۲ نفر و کمتر	۵	۲/۱	۲/۱
	۳-۴ نفر	۱۳۱	۵۴/۸	۵۶/۹
	۵-۶ نفر	۹۰	۳۷/۷	۹۴/۶
	۷ نفر و بیش‌تر	۱۳	۵/۴	۱۰۰
	بدون پاسخ	۳۱	-	-
	جمع	۲۷۰	۱۰۰	
میانگین = ۴/۴۶ انحراف معیار = ۱/۲۴ کمینه = ۲ بیشینه = ۹				
میزان تحصیلات	بی‌سواد	۴۳	۱۷/۸	-
	خواندن و نوشتن	۵۴	۲۲/۳	-
	راهنمایی	۵۹	۲۴/۴	-
	دبیرستان	۲۶	۱۰/۷	-
	دیپلم	۵۴	۲۲/۳	-
	فوق‌دیپلم و بالاتر	۶	۲/۵	-
	بدون پاسخ	۲۸	-	-
	جمع کل	۲۷۰	۱۰۰	-

نما = راهنمایی

جدول ۳ نشان می‌دهد که میانگین سن زنان مورد مطالعه ۴۶/۳۳ سال بوده است و ۸۶/۳ درصد از زنان روستایی شهرستان ساری بیش‌تر از ۱۱ سال سابقه کار کشاورزی داشتند. میانگین تعداد اعضای خانواده ۴ نفر بود. در ارتباط با سطح سواد زنان یافته‌ها بیانگر آن بود که ۱۷/۸ درصد از زنان روستایی بی‌سواد بودند و ۲۴/۴ درصد از آن‌ها نیز دارای تحصیلات درمقطع راهنمایی بودند.

جدول ۴- میزان استفاده روزانه از برنامه‌های رادیو و تلویزیون و میزان مطالعه هفتگی نشریات و روزنامه و استفاده از اینترنت به صورت هفتگی توسط زنان روستایی شهرستان ساری

متغیر	فراوانی	درصد	درصد معتبر	درصد تجمعی
میزان استفاده از برنامه‌های رادیو و تلویزیون در روز				
هیچ	۳	۱/۱	۱/۲	۱/۲
کم‌تر از ۲ ساعت	۵۷	۲۱/۱	۲۱/۹	۲۳/۱
بین ۳ تا ۵ ساعت	۱۵۰	۵۵/۶	۵۷/۷	۸۰/۸
بیش از ۵ ساعت	۵۰	۱۸/۵	۱۹/۲	۱۰۰
بدون پاسخ	۱۰	۳/۷	-	-
جمع	۲۷۰	۱۰۰	۱۰۰	-
میزان مطالعه نشریات و روزنامه در هفته				
هیچ	۱۰۰	۳۷/۱	۳۸/۵	۳۸/۵
کم‌تر از ۲ ساعت	۳۹	۱۴/۴	۱۵	۵۳/۵
بین ۳ تا ۵ ساعت	۹۷	۳۵/۹	۳۷/۳	۹۰/۸
بیش از ۵ ساعت	۲۴	۸/۹	۹/۲	۱۰۰
بدون پاسخ	۱۰	۳/۷	-	-
جمع	۲۷۰	۱۰۰	۱۰۰	-
میزان استفاده از اینترنت در هفته				
هیچ	۱۷۹	۶۶/۳	۷۱	۷۱
کم‌تر از ۲ ساعت	۲۶	۹/۶	۱۰/۳	۸۱/۳
بین ۳ تا ۵ ساعت	۴۱	۱۵/۲	۱۶/۳	۹۷/۶
بیش از ۵ ساعت	۶	۲/۲	۲/۴	۱۰۰
بدون پاسخ	۱۸	۶/۷	-	-
جمع	۲۷۰	۱۰۰	۱۰۰	-

بر اساس جدول ۴، ۵۷/۷ درصد افراد بین ۳ تا ۵ ساعت در روز از برنامه‌های رادیو و تلویزیون استفاده می‌کنند و ۳۸/۵ درصد زنان اصلاً در هفته، کتاب، مجله یا روزنامه مطالعه نمی‌کنند و ۳۷/۳ درصد نیز بین ۳ تا ۵ ساعت در هفته مطالعه می‌کنند. هم‌چنین، ۷۱ درصد از زنان روستایی از اینترنت هرگز استفاده نکرده‌اند.

جدول ۵- رتبه بندی میزان ارتباطات زنان روستایی شهرستان ساری (تعداد=۲۷۰)

رتبه	میانگین	انحراف معیار	ضریب تغییرات	ارتباطات
۱	۳/۸۶	۱/۲۴	۳۲/۱۱	زنان دیگر
۲	۳/۸۹	۱/۵۶	۴۰/۰۲	همسایگان
۳	۳/۷۶	۱/۵۸	۴۱/۸۵	مسجد
۴	۳/۴۵	۱/۶۹	۴۹/۰۳	شرکت در جلسه‌های مذهبی
۵	۳/۱۰	۱/۷۲	۵۵/۵۳	اهالی روستا
۶	۳/۲۹	۱/۷۱	۵۱/۹۶	مرکز بهداشت
۷	۳/۲۶	۱/۸۳	۵۶	نانوایی
۸	۳/۳۳	۱/۹۳	۵۷/۷۸	تعاونی روستایی
۹	۳/۴۱	۱/۸۹	۵۸/۹	مرکز مخابرات
۱۰	۳/۰۲	۱/۸۵	۶۱/۴۲	پایگاه بسیج
۱۱	۳/۰۴	۱/۹۱	۶۲/۶۴	ارتباط با مروجان و کارشناسان کشاورزی
۱۲	۲/۹۶	۱/۹۵	۶۶/۰۴	شرکت در کلاس‌های آموزشی و ترویجی کشاورزی
۱۳	۳/۱۱	۲/۱۵	۶۹/۲۶	مدرسه
۱۴	۲/۸۹	۲/۰۲	۶۹/۹۷	شرکت در جلسه‌های عمومی شورای اسلامی روستا
۱۵	۳	۲/۱۲	۷۰/۶۴	انجمن اولیا و مربیان مدرسه

طیف لیکرت: هیچ (۰)، خیلی کم (۱)، کم (۲)، متوسط (۳)، زیاد (۴)، خیلی زیاد (۵)

بر اساس جدول ۵ بیش‌ترین میزان ارتباطات زنان روستایی با زنان دیگر، همسایگان، مسجد، شرکت در جلسه‌های مذهبی و اهالی روستا بود. این در حالی است که ارتباط با مروجان و کارشناسان کشاورزی، شرکت در کلاس‌های آموزشی و ترویجی کشاورزی، مدرسه و شرکت در جلسه‌های عمومی شورای اسلامی روستا در رتبه‌های آخر بودند.

جدول ۶- رتبه‌بندی میزان مفید بودن روش‌ها و رهیافت‌ها در ارائه خدمات ترویجی-آموزشی به زنان روستایی شهرستان ساری (تعداد=۲۷۰)

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	روش‌ها و رهیافت‌ها
۱	۳۸/۸۰	۱/۴۷	۳/۸۰	روش‌های گروهی مانند برگزاری کارگاه‌های آموزشی فرآوری محصولات کشاورزی و...
۲	۴۱/۸۹	۱/۵۶	۳/۷۲	استفاده از زنان آموزش‌دیده
۳	۴۴/۴۱	۱/۵۷	۳/۵۴	ارائه خدمات از راه شرکت‌های خصوصی شبکه مشاوره فنی و مهندسی کشاورزی
۴	۴۴/۸۸	۱/۶۴	۳/۶۵	دوره‌های آموزشی سیاردر محل سکونت زنان روستایی
۵	۴۵/۸۷	۱/۶۲	۳/۵۴	خدمات‌رسانی ترویجی از راه سازمان‌ها و انجمن‌های زنان روستایی

طیف لیکرت: هیچ (۰)، خیلی کم (۱)، کم (۲)، متوسط (۳)، زیاد (۴)، خیلی زیاد (۵)

بر اساس جدول ۶، زنان روستایی میزان مفید بودن روش‌ها و رهیافت‌های مفید در ارائه خدمات ترویجی-آموزشی را به ترتیب شامل روش‌های گروهی مانند برگزاری کارگاه‌های آموزشی فرآوری محصولات کشاورزی و...، استفاده از زنان آموزش‌دیده و ارائه خدمات از راه شرکت‌های خصوصی شبکه مشاوره فنی و مهندسی کشاورزی ذکر کردند.

جدول ۷- رتبه‌بندی میزان گرفتن وام از منابع گوناگون توسط زنان روستایی شهرستان ساری (تعداد=۲۷۰)

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	منبع وام‌گیری
۱	۵۵/۲۶	۱/۸۹	۳/۴۲	زنان روستایی
۲	۵۹/۴۰	۱/۹۲	۳/۲۳	بانک
۳	۶۰/۱۲	۱/۹۶	۳/۲۵	دوستان و همسایه‌ها
۴	۶۰/۲۸	۱/۹۱	۳/۱۷	فامیل‌ها
۵	۶۲/۰۵	۱/۸۵	۲/۹۹	قرعه‌کشی در محل
۶	۶۸/۰۳	۱/۹۷	۲/۸۹	مغازه‌داران
۷	۷۰/۸۳	۱/۹۹	۲/۸۱	صندوق قرض‌الحسنه

طیف لیکرت: هیچ (۰)، خیلی کم (۱)، کم (۲)، متوسط (۳)، زیاد (۴)، خیلی زیاد (۵)

جدول ۷ بیانگر آن است که بیش‌ترین میزان گرفتن وام از منابع گوناگون توسط زنان روستایی شهرستان ساری از زنان دیگر، بانک و دوستان و همسایه‌ها بود.

جدول ۸- رتبه بندی میزان آزادی زنان روستایی شهرستان ساری در فعالیتهای اقتصادی

(تعداد=۲۷۰)

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	آزادی در فعالیتهای اقتصادی
۱	۷۶/۶۲	۱/۶۶	۲/۱۷	خرج تحصیل فرزندان
۲	۷۸/۰۷	۱/۵۵	۱/۹۸	پس انداز پول برای خانواده
۳	۱۰۰/۲۹	۱/۶۶	۱/۲۸	خرید خوراک و پوشاک روزمره
۴	۲۰۰/۵۶	۰/۹۸	۰/۳۸	فروش محصولات باغی
۵	۲۰۰/۶۴	۱/۰۱	۰/۳۸	فروش محصولات زراعی
۶	۲۰۰/۶۹	۱/۲۶	۰/۴۷	خرید و فروش خانه
۷	۲۰۰/۸۱	۱/۱۹	۰/۴۲	خرید و فروش زمین
۸	۳۰۰/۲۷	۱/۰۲	۰/۳۱	وام گرفتن
۹	۳۰۰/۴۷	۰/۸۴	۰/۲۴	پرداخت هزینه‌های درمان و دارو

طیف لیکرت: هیچ (۰)، خیلی کم (۱)، کم (۲)، متوسط (۳)، زیاد (۴)، خیلی زیاد (۵)

بر اساس جدول ۸ بیشترین آزادی عمل زنان روستایی در خرج تحصیل فرزندان، پس انداز پول برای خانواده، خرید خوراک و پوشاک روزمره و فروش محصولات باغی و زراعی بوده است.

جدول ۹- رتبه بندی راهکارهای توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان

(تعداد=۲۷۰)

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	راهکار
۱	۳۱/۴۶	۱/۲۰	۳/۸۲	دادن وام و اعتبارات به زنان روستایی
۲	۳۳/۹۰	۱/۲۹	۳/۸۲	شرکت در کلاس‌های ترویجی - آموزشی
۳	۳۳/۹۲	۱/۳۳	۳/۹۲	پس انداز جمعی پول
۴	۳۶/۱۳	۱/۳۳	۳/۶۸	بالا بردن مهارت‌های زنان
۵	۳۶/۴۷	۱/۴۰	۳/۸۴	انجام فعالیتهای درآمدزای گروهی
۶	۳۶/۷۹	۱/۳۸	۳/۷۵	آگاه بودن زنان از جامعه خود

طیف لیکرت: هیچ (۰)، خیلی کم (۱)، کم (۲)، متوسط (۳)، زیاد (۴)، خیلی زیاد (۵)

بر اساس نتایج جدول ۹، مهم‌ترین راهکارهای توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری به ترتیب دادن وام و اعتبارات به زنان روستایی، شرکت در کلاس‌های ترویجی-آموزشی، پس‌انداز جمعی پول، بالا بردن مهارت‌های زنان، انجام فعالیتهای درآمدزای گروهی و آگاه بودن زنان از جامعه خود بود.

جدول ۱۰- رتبه بندی موانع توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری

(تعداد=۲۷۰)

رتبه	ضریب تغییرات	انحراف معیار	میانگین	عامل
۱	۳۷/۸۱	۱/۴۱	۳/۷۲	عدم اعتماد زنان به یکدیگر
۲	۳۹/۴۲	۱/۴۴	۳/۶۶	عدم اعتماد مردان به زن‌ها
۳	۴۱/۶۹	۱/۴۳	۳/۴۲	قبول نکردن مسئولیت توسط زنان
۴	۴۲/۲۳	۱/۵۳	۳/۶۱	سطح سواد پایین
۵	۴۲/۷۱	۱/۵۲	۳/۵۶	زیاد بودن مشغله کاری داخل منزل
۶	۴۴/۷۹	۱/۵۵	۳/۴۶	اعتماد به نفس پایین زنان
۷	۴۵/۴۷	۱/۵۶	۳/۴۴	زیاد بودن مشغله کاری خارج از منزل

طیف لیکرت: هیچ (۰)، خیلی کم (۱)، کم (۲)، متوسط (۳)، زیاد (۴)، خیلی زیاد (۵)

یافته‌های جدول ۱۰ بیانگر آن بود که مهم‌ترین موانع توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری به ترتیب عدم اعتماد زنان به یکدیگر، عدم اعتماد مردان به زن‌ها، قبول نکردن مسئولیت توسط زنان، سطح سواد پایین و زیاد بودن مشغله کاری داخل منزل می‌باشد.

یافته‌های استنباطی

نتایج آزمون فرضیه‌های شماره ۱ تا ۸ در جدول ۱۱ آمده است.

جدول ۱۱- نتایج ضریب همبستگی اسپیرمن بین متغیرهای پژوهش و توانمندسازی زنان روستایی

شماره فرضیه	متغیرها	r_s	P
۱	میزان ارتباطات	۰/۵۶۷**	۰/۰۰۰
۲	میزان گرفتن وام از منابع گوناگون	۰/۵۰۱**	۰/۰۰۰
۳	میزان مفید بودن روش‌ها و رهیافت‌ها	۰/۴۵۱**	۰/۰۰۰
۴	راهکارها	۰/۳۷۱**	۰/۰۰۰
۵	موانع	-۰/۳۰۶**	۰/۰۰۰
۶	سابقه کار کشاورزی	۰/۱۲۹	۰/۰۶۱
۷	میزان مطالعه نشریات و روزنامه	۰/۲۷۶**	۰/۰۰۰
۸	میزان استفاده از اینترنت	۰/۲۱۱**	۰/۰۰۰

**P= ۰/۰۱ * P= ۰/۰۵

نتایج آزمون فرضیه‌ها به صورت زیر بود.

فرضیه ۱- بین میزان ارتباطات و توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری رابطه مثبت معنی داری وجود داشت.

فرضیه ۲- بین میزان گرفتن وام از منابع گوناگون و توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری رابطه مثبت معنی داری وجود داشت.

فرضیه ۳- بین میزان مفید بودن روش‌ها و رهیافت‌ها و توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری رابطه مثبت معنی داری وجود داشت.

فرضیه ۴- بین راهکارها و توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری رابطه مثبت معنی داری وجود داشت.

فرضیه ۵- بین موانع و توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری رابطه منفی معنی داری وجود داشت.

فرضیه ۶- بین سابقه کار کشاورزی و توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری رابطه منفی معنی داری وجود نداشت.

فرضیه ۷- بین میزان مطالعه نشریات و روزنامه و توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری رابطه معنی داری وجود داشت.

فرضیه ۸- بین میزان استفاده از اینترنت و توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری رابطه معنی داری وجود داشت.

جدول ۱۲- رگرسیون چندگانه توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری

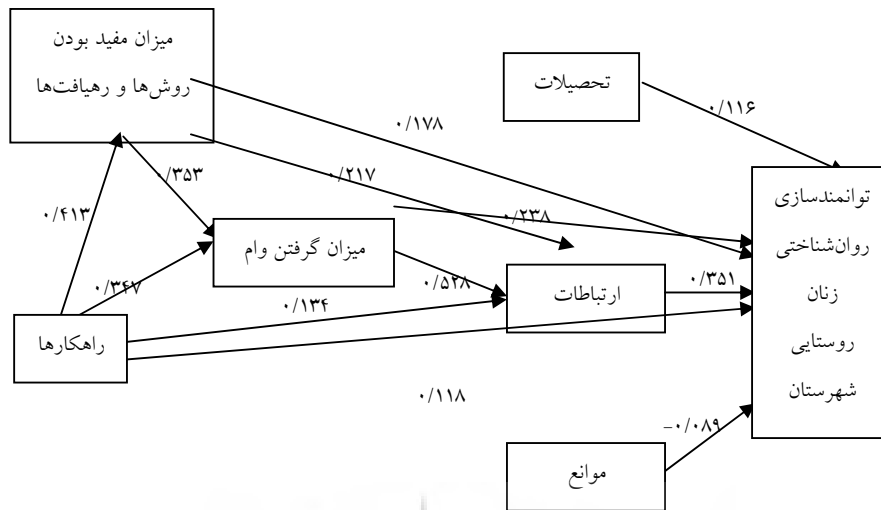
متغیرهای پیش‌بین	B	اشتباه استاندارد B	Beta	t	sig
عدد ثابت	۱/۸۱۸	۰/۱۸۷	-	۹/۷۳۸	۰/۰۰۰
میزان ارتباطات	۰/۲۰۳	۰/۰۳۵	۰/۳۵۱	۵/۸۲۱	۰/۰۰۰
میزان گرفتن وام	۰/۱۱۶	۰/۰۲۹	۰/۲۳۸	۴/۰۲۶	۰/۰۰۰
روش‌ها و رهیافت‌ها	۰/۱۰۳	۰/۰۲۹	۰/۱۷۸	۳/۶۰۲	۰/۰۰۰
راهکارها	۰/۰۹۵	۰/۰۳۹	۰/۱۱۸	۲/۴۵۴	۰/۰۱۵
تحصیلات	۰/۰۶۲	۰/۰۲۲	۰/۱۱۶	۲/۸۴۶	۰/۰۰۵
موانع	-۰/۰۶۷	۰/۰۳۳	-۰/۰۸۹	-۲/۰۲۶	۰/۰۴۴

$$R = ۰/۷۹۱ \quad R^2 = ۰/۶۲۶ \quad \text{Adjusted R Square} = ۰/۶۱۷ \quad F = ۶۵/۱۰۴$$

۰/۰۰۰ = سطح معنی داری

نتایج رگرسیون چندگانه نشان داد که توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری از عناصر گوناگون تاثیر می‌پذیرد که ۶۲ درصد واریانس توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری توسط شش عامل میزان ارتباطات، میزان گرفتن وام از منابع گوناگون، میزان مفید بودن روش‌ها و رهیافت‌ها، موانع، راهکارها و تحصیلات تبیین می‌شود (جدول ۱۲). معادله خط رگرسیون به صورت زیر بود.

$$Y = ۱/۸۱۸ + ۰/۲۰۳ (\text{میزان ارتباطات}) + ۰/۱۱۶ (\text{میزان گرفتن وام}) + ۰/۱۰۳ (\text{میزان مفید بودن روش‌ها و رهیافت‌ها}) - ۰/۰۶۷ (\text{موانع}) + ۰/۰۹۵ (\text{راهکارها}) + ۰/۰۶۲ (\text{تحصیلات})$$

شکل ۱- مدل توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری

جدول ۱۳- اثرات مستقیم، غیرمستقیم و کل در تحلیل مسیر توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری

مسیر	مستقیم	غیرمستقیم	کل
از تحصیلات به توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی	۰/۱۱۶	-	۰/۱۱۶
از موانع به توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی	-۰/۰۸۹	-	-۰/۰۸۹
از میزان ارتباطات به توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی	۰/۳۵۱	-	۰/۳۵۱
از میزان گرفتن وام به توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی	۰/۲۳۸	۰/۱۸۵	۰/۴۲۳
از روشها و رهیافت‌ها به توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی	۰/۱۷۸	۰/۱۴۲	۰/۳۲
از راهکارها به توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی	۰/۱۱۸	۰/۲۴۳	۰/۳۶۱

مدل توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری بر اساس شکل ۱ بدست آمد. بر اساس جدول ۱۳، بیشترین اثر بر توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری را میزان گرفتن وام از منابع گوناگون با ضریب مسیر ۰/۴۲۳ دارد. هم‌چنین، بر توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری، راهکارها با ضریب مسیر ۰/۳۶۱ اثر داشت.

بحث و نتیجه‌گیری

فرضیه ۱- بین میزان ارتباطات و توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری رابطه مثبت معنی داری وجود داشت. ارتباطات باعث می‌شود که زنان به نقش‌های اجتماعی خود، تاثیر و توانایی خود در کنترل انتخاب‌های مهم زندگی و بر میزان مولد بودن خود واقف شده، بهتر بتوانند با مشارکت یک‌دیگر و کارشناسان از خود ابتکار عمل و خلاقیت نشان داده، مشکل یابی و مشکل گشایی نمایند و بدین ترتیب روز به روز توانمندتر گردند. نتایج پژوهش کلانتری و همکاران (Kalantari et al., 2010)، زاهدی (Zahedi, 2007) و کولایی و طاهری (Kolaee and Taheri, 2010) با نتیجه بدست آمده همسو بود.

بیش‌تر ارتباطات زنان روستایی با زنان دیگر، همسایگان، مسجد، شرکت در جلسات مذهبی و اهالی روستا بوده است. این در حالی است که ارتباط با مروجان و کارشناسان کشاورزی، شرکت در کلاس‌های آموزشی و ترویجی کشاورزی، مدرسه و شرکت در جلسه‌های عمومی شورای اسلامی روستا در رتبه‌های آخر بودند. این امر ضرورت برگزاری کلاس‌های آموزشی برای زنان روستایی، ارتباط با مروجان و کارشناسان و مشارکت در مسایل روستا را نشان می‌دهد.

فرضیه ۲- بین میزان گرفتن وام از منابع گوناگون و توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری رابطه مثبت معنی داری وجود داشت. گرفتن وام از منابع گوناگون و داشتن آزادی عمل اقتصادی باعث می‌شود که زنان بهتر بتوانند به توانایی‌های خود آگاهی یابند، ابتکار عمل و خلاقیت از خود نشان داده، مشکل را شناسایی نموده، مهارت لازم برای حل مشکل پیدا کرده و اقدام به حل مشکل نمایند و توانمندتر گردند. نتیجه پژوهش اسپریتزر (Spreitzer, 1995) با نتیجه بدست آمده همسو بود.

فرضیه ۳- بین میزان مفید بودن روش‌ها و رهیافت‌ها و توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری رابطه مثبت معنی داری وجود داشت. استفاده از روش‌های گروهی مانند برگزاری کارگاه‌های آموزشی فراوری محصولات کشاورزی، استفاده از زنان آموزش دیده و ارائه خدمات از راه شرکت‌های خصوصی شبکه مشاوره فنی و مهندسی کشاورزی باعث تبادل افکار و نظرات بین زنان، توجه به نیاز زنان، ورود بیشتر آن‌ها به فعالیت‌های اجتماع و آشنا کردن آن‌ها با مهارت‌های گوناگون و کاربردی می‌گردد و باعث خوداتکایی و توانمندسازی بیشتر آن‌ها می‌گردد. نتیجه بدست آمده با نتایج دانیدا (Danida, 2004) و ساتیو و ویدیمان (Satio and Weidemann, 1990) همسو می‌باشد.

بر اساس نتایج پژوهش ۸۶/۳ درصد از زنان روستایی شهرستان ساری بیش‌تر از ۱۱ سال سابقه کار کشاورزی داشتند که نشان دهنده سابقه خوب آن‌ها در کارهای کشاورزی و داشتن دانش بومی

بالاست. سابقه خوب زنان در کارهای کشاورزی و داشتن دانش بومی بالا در انتخاب روش‌های آموزشی توسط مروجان و کارشناسان باید مورد توجه قرار گیرد تا توانمندسازی روان‌شناختی زنان تحقق یابد. به جای نادیده گرفتن دانش بومی، ماموران ترویج باید آن را درک کنند، پیش از این‌که نوآوری جدیدی را برای پذیرش توصیه کنند (Singh et al., 2009) و از روش آموزشی استفاده نمایند و گامی در جهت توانمندسازی زنان روستایی بردارند. ساتیو و ویدیمان (Satio and Weidemann, 1990) یکی از راههای بهبود خدمات ترویجی به زنان روستایی را انتخاب زنان یا دختران تحصیل کرده روستا به نام کشاورزان تماس زن می‌دانند. البته، با توجه به سطح سواد پایین توصیه می‌گردد که بیش‌تر از روش‌های غیرنوشتاری و تصویری در آموزش‌ها استفاده گردد. فرضیه ۴- بین راهکارها و توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری رابطه مثبت معنی داری وجود داشت. مهم‌ترین راهکارهای توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری به ترتیب دادن وام و اعتبارات به زنان روستایی، شرکت در کلاس‌های ترویجی- آموزشی، پس‌انداز جمعی پول، بالا بردن مهارت‌های زنان، انجام فعالیت‌های درآمدزای گروهی و آگاه بودن زنان از جامعه خود بود. توجه و کمک دولت‌ها به مشارکت زنان روستایی در فعالیت‌های اقتصادی، تشکیل گروههای خودیار زن، شرکت آنها در کلاس‌های آموزشی و ترویجی کشاورزی، ارتقای مهارت‌های زنان و آگاهی زنان به نقش سازنده خود در جامعه لازمه تاثیرگذاری بیش‌تر زنان و پیدا کردن نقش خود در جامعه می‌باشد و باعث می‌گردد زنان روز به روز توانا تر گردند. نتیجه بدست آمده همسو با نتایج پژوهش‌های دانیدا (Danida, 2004)، آلسوپ و همکاران (Alsop et al., 2005)، چیدام بازارم (Chidambaram, 2004)، بانک جهانی (World Bank, 2005)، فلمینگ (Fleming, 2000)، رولینگ و انگل (Roling and Engel, 1999)، آرورا (Arora, 2011) و داور (Dover, 1995) بود.

بخش ترویج و آموزش کشاورزی جهاد کشاورزی باید به متشکل‌سازی و سازماندهی گروههای روستایی کمک کند (Charmchian Langerodi et al., 2010). دانیدا (Danida, 2004) سازمان کشاورزان را به عنوان یک مکانیزم کلیدی برای حمایت از توانمندسازی کشاورزان و آلسوپ و همکاران (Alsop et al., 2005) نیز عضویت در یک سازمان را از شاخص‌هایی می‌داند که به گونه غیرمستقیم توانمندی را می‌سازند. تشکیل گروههای خودیار زن یکی از فراگیرترین راهکارها برای توانمندسازی زنان درهند می‌باشد (Chidambaram, 2004). گروههای خودیار از ۱۰ تا ۲۰ زن فقیر تشکیل شده است که با هم جمع شده‌اند تا به یکدیگر خدمات مالی برسانند. این خدمات شامل پس‌انداز پول، وام دادن به یکدیگر، آموزش اعضا توسط خود گروه و دیگر خدمات اجتماعی می‌شود. شکل‌گیری و مدیریت این گروهها با اعضای آن است. آنان معمولاً از یک موسسه خارج از

روستا نیز حمایت می‌شوند. این موسسه می‌تواند غیردولتی، دولتی، بانک یا یک موسسه مالی باشد (Bali Swain and Wallentin, 2007). بانک جهانی (World Bank, 2005)، اعتبارات خرد را یکی از عمومی‌ترین راههای توانمندسازی اقتصادی در سراسر دنیا ذکر می‌کند.

فرضیه ۵- بین موانع و توانمندسازی روانشناختی زنان روستایی شهرستان ساری رابطه منفی معنی داری وجود داشت. این موانع مواردی مانند عدم اعتماد زنان به یکدیگر، عدم اعتماد مردان به زنها و قبول نکردن مسئولیت توسط زنان را شامل می‌شود که باعث می‌گردد زنان نتوانند نقش سازنده خود را در جامعه ایفا نمایند و باعث به حاشیه راندن زنان و عدم ارتقای ظرفیت‌های فردی، گروهی و اجتماعی زنان می‌گردد که این امر از توانمندسازی روان‌شناختی زنان جلوگیری می‌نماید. این نتیجه همسو با نتایج چرمچیان لنگرودی (Charmchian Langerodi, 2013) و موحد (Movahed, 2003) بود.

فرضیه ۶- بین سابقه کار کشاورزی و توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری رابطه معنی داری وجود نداشت. این امر شاید به دلیل عدم استقلال و آزادی زنان در کارهای کشاورزی، عدم اعتماد مردان به زنها، قبول نکردن مسئولیت به وسیله زنان و اعتماد به نفس پایین زنان در کارهای کشاورزی باشد، اما نتایج پژوهش آبراهام (Abraham, 2011) نشان می‌دهد که که اجزای اصلی اندازه‌گیری توانمندی اجتماعی کشاورزان، سابقه شغلی است که همسو با نتایج پژوهش نمی‌باشد.

فرضیه ۷- بین میزان مطالعه نشریات و روزنامه و توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری رابطه معنی داری وجود داشت. این موضوع به این دلیل است که زنان به دنبال مطالبی در نشریات و در روزنامه‌ها می‌روند که ظرفیت‌سازی و توانمندسازی را در آنها تقویت می‌کند. نتیجه به دست آمده همسو با نتایج زاهدی (Zahedi, 2007) بود.

فرضیه ۸- بین میزان استفاده از اینترنت و توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری رابطه معنی داری وجود داشت. این موضوع به خاطر جستجوی مطالب مورد علاقه و مورد نیاز اینترنتی، آگاهی از نقش خود در جامعه، اطلاع از وضعیت و موفقیت زنان در مناطق گوناگون و ارتباط با زنان دیگر و شبکه‌سازی با آنها می‌باشد که در نهایت، منجر به ظرفیت‌سازی و توانمندسازی در زنان گردیده بود. نتایج پژوهش زاهدی (Zahedi, 2007) همسو با نتیجه بدست آمد. همچنین، با توجه به متغیرهای عامل‌های توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری موارد زیر توصیه می‌گردد:

- توجه به عامل شایستگی توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری شامل تواناسازی زنان روستایی به توانایی انجام کارها بر اساس میل و خواسته خود، داشتن برنامه مشخص

و حساب شده برای آینده خود، پذیرش سریع روش‌های نو و جدید، مشکل‌یابی و مشکل‌گشایی، توانایی به کارگیری روش‌های نوین و خلاقیت، توانایی ساختن زندگی بهتر، توجه به تمام راه‌حل‌ها، پیش‌قدمی و جدیت در کارها و ریسک‌پذیری در کارها ضرورت دارد.

- به عامل تاثیر توانمندسازی روان‌شناختی شامل توانمندسازی زنان روستایی به بیان نظرات مالی خود، ایفای نقش زنان روستایی در تامین درآمد خانواده، ضرورت همکاری زن و مرد در اداره امور خانواده، ارتقای اطلاعات در زمینه فرآوری محصولات کشاورزی، درآمدزایی زنان همانند مردان، انجام گروهی کار، افزایش ابتکار عمل زنان روستایی و مشارکت در امور روستا توجه گردد.

- در عامل معنی‌داری توانمندسازی روان‌شناختی ضرورت دارد عواملی مانند کمک به یادگیری مداوم، کسب اطلاعات نو، استفاده از نظرات دیگران در تصمیم‌گیری، انجام بهتر کارها با یاد گرفتن مطالب جدید از دیگران، شرکت در دوره‌های آموزشی، داشتن برنامه مشخص و حساب شده برای آینده، توجه به نظرات دیگران در کارها و داوطلبانه انجام دادن کارها مورد توجه قرار گیرد.

- توجه به عامل اعتماد توانمندسازی روان‌شناختی زنان روستایی شهرستان ساری شامل کمک به داشتن نگرش مثبت، مشارکت در فعالیت‌های روستا، توجه دولت به روستاییان، اعتماد به کارشناسان، توجه به زن روستایی، اعتقاد در انجام دادن بهتر کارها به صورت گروهی و اهمیت نظرات زنان و دختران اهمیت دارد.

- در عامل خودتعیینی توانمندسازی روان‌شناختی ضرورت دارد عواملی مانند هدایت‌گر بودن خانواده، توانایی راهنمایی دیگران، ترسیم آینده روشن، خودمختار بودن، خودآغازگر بودن، کمک به دیگران در انجام کارهای جدید، پیدا کردن راه‌حل برای مشکلات جدید خود مورد توجه قرار گیرد.

References

- 1- Abraham, J. (2011). Measurement of social empowerment of farmers in SHGS: Evidence from India. *International NGO Journal*. 6(12): 255-261. [On line] Available on: <http://www.academicjournals.org/INGOJ>.
- 2- Africa Partnership Forum. (2007). Gender and economic empowerment in Africa, 8th Meeting of the Africa Partnership Forum, Berlin, Germany, 22-23 May.
- 3- Albee, A. (1994). Support to women's productive and income-generating activities. UNICEF Evaluation and Research Working Paper Series No.1.
- 4- Alsop, R., Frost. M. and Jeremy. B. (2005). Empowerment in practice from analysis to implementation. South Asia Environment and Social Unit. World Bank, Washington, DC.
- 5- Arora, S. (2011). Women empowerment through microfinance intervention in the commercial banks: An empirical study in the rural India with special reference to the state of Panjab. *Int. J. Eco. Res.* 2(2): 35-45. [On line]

- Available on:
[http://www.ijeronline.com/documents/volumes/Vol2issue2/ijer20110202\(5\).pdf](http://www.ijeronline.com/documents/volumes/Vol2issue2/ijer20110202(5).pdf)
- 6- Aud solving, N. (2007). Tools for empowerment in local risk management. Department of media. University of Stavnger.
 - 7- Bali Swain, R. and Wallentin, F. Y. (2007). Does microfinance empower women? Evidence from self help groups in India. Working Paper 2004. Department of Economics, Uppsala University.
 - 8- Bendar, R. L. and Peterson, S. R. (2006). Self esteem paradoxes and innovations in clinical theory and practice Washington, AC American Psychological Association.
 - 9- Borghei, R., Jandaghi, G. Matin, H. Z. and Dastani, N. (2010). An examination of the relationship between empowerment and organizational commitment. International Journal of Human Sciences. 7(2): 63-79. [On line] available on: <http://www.insanbilimleri.com/en>.
 - 10- Chant, S. (2003). Female household headship and the feminisation of poverty: Facts, fiction and forward strategies. Gender Institute. London School of Economics.
 - 11- Charmchian Langerodi, M. (2013). An investigation of factors affecting the farmers' empowerment in Mazandaran province, Iran. International Research Journal of Applied and Basic Sciences (IRJABS). 4(4): 947-952.
 - 12- Cheston, S. and Khun, L. (2002). Empowering women through microfinance. Daley-Harris San(ed). Bloomfield, Connecticut.
 - 13- Charmchian Langerodi, M., Malakmohammadi, L., Chizari, M. and Seidavi, A. (2011). The role of sericulture extension for revitalizing of silkworm cocoon production in Iran. Journal of Food, Agriculture and Environment. 8(3&4): 1113-1119.
 - 14- Chidambaram, P. (2004). Budget 2004-2005: Speech of P. Chidambaram, Union Minister of Finance, 8th July 2004. [On line] available on: <http://indiabudget.nic.in/ub204-05/bs/speecha.htm>.
 - 15- Danida. (2004). Farmer empowerment: Experiences, lessons learned and ways forward. Danish Institute of International Studies. [On line] Available on: <http://www.neuchatelinitiative.net/english/FarmerEmpowerment-experienceslessonslearnedandwaysf.DOC>
 - 16- Denison, D. (1984). Bringing corporate culture to the bottom line. Organizational Dynamics. 13(2): 4-6.
 - 17- Dover, K. (1995). Avoiding Empowerment trap. Management Review. 51-53.
 - 18- Fleming, P. C. (2000). Empowerment strengthens the rock. Management Review, PP: 34-36.

- 19- Gholipour, A. and Rahimian, A. (2009). Relationship between economic, cultural and educational factors with women's empowerment of female-headed households. *Journal of Social Welfare*. 11(40): 29-62. (Persian)
- 20- Hancer, M. and Georg. T. (2005). Psychological empowerment of non-supervisory employees working in full-service hospitality. *Management*. 22: 3-5.
- 21- Hollander, E. P. and Offerman, L. R. (1990). Power and leadership in organization. *American psychologist*. PP: 179-182.
- 22- Ilyes, P. (2003). Ambivalent elites and conservative modernizers studying sideways in transnational context. *Institute of Cultural Anthropology and European Ethnology*. PP50.
- 23- Iran Statistical Center. (2006). The overall results of General Population and Housing Census 2006. [On line] Available on: http://www.sci.org.ir/content/userfiles/_census85/census85/koli.85.pdf. (Persian)
- 24- Kalantari, Kh., Shabanali Fami, H. and Shoroshmehr, H. (2010). Investigation of factors facilitating and impeding economic empowerment of rural women. *Journal of Rural Development*. 1(2): 107-124. (Persian)
- 25- Ketabi, M. (2003). Women's empowerment for participation in development. *Women's Research*. First year. No. 7. (Persian)
- 26- Ketchum, D. and Trist, E. (2006). All teams are created equal: How employee empowerment really works. Sage, New Berry Park, CA.
- 27- Kolaei, E. and Taheri, E. (2010). Impact on rural women's empowerment on rural development in Iran. *Journal of women's research*. 5(1): 1-15. [On line] Available on: <http://www.ensani.ir/fa/content/304228/default.aspx>. (Persian)
- 28- Lee, M. and Koh. J. 2001. Is empowerment really a new concept? *International Journal of Human*. 12: 684-695.
- 29- Marofee, P. and Hamidi, A. (2001). Step towards empowerment: Manual use of micro-credit for set up small income-generating activities. 1th printed. Tehran: Ronas Pulication. (Persian)
- 30- Movaahed, M. (2003). Women political participation and effective social factors on it (Case Study of Bandar Abbas). *Women Study Magazine*. 1 (3): 3-28. (Persian)
- 31- Namvong, S. and Bacongus, R. (2010). The farmer-driven approach and its contributions to farmer empowerment in the village extension system of Lao People's Democratic Republic. *Middle-East Journal of Scientific Research*. 6(2): 108-116.
- 32- Pereka, A. K. (1998). The role of women in rural development in Tanzania. *Second Pan Commonwealth Veterinary Conference on Animal Health and Production in Rural Areas, The Essential Role of Women at all Levels*. Vol 1. Bangalore, India.

- 33- Rezaee, Z. (2003). Women's empowerment in development process. Women and Development. Cultural and Social Research Group. 57-82. [On line] Available on:
www.csr.ir/Pdf/Issues410/Zanan.whole.5%20_black_.pdf . (Persian)
- 34- Riahi, B. (2006). Human Empowerment: A task or a necessity. Journal of Development and industry. 27: 10-16. (Persian)
- 35- Rifkin, S. B. (2003). A framework linking community empowerment and health equity: It is matter of choice. Journal of Health Population Nutrition. 21: 168-180.
- 36- Rivera, W. M. and Coming, S. L. (1990). Empowering women through agricultural extension: A global perspective. Journal of Extension. 28 (4).
- 37- Roling, N. G. and Engel, P. G. H. (1999). The development of the concept of agricultural knowledge and information systems (AKIS): Implications for extension. Elsevier Science Publishers, Amsterdam.
- 38- Rosenberg, M. (1976). Society and the adolescent self-image. Princeton University Press.
- 39- Sadeghi Fasaee, S. (2010). The necessity of theorizing women's issues in the field of research and theory. Journal of Women Cultural Council. 13th years. 50: 185-228. (Persian)
- 40- Satio, K. and Weidemann, C. J. (1990). Agricultural extension for women farmers in Africa. Washington, DC. World Bank.
- 41 - Shaditalab, J. (2003). Women's social participation. Women's Research. Fall. Third year. No. 7. (Persian)
- 42- Shadlou, S. (2000). The role of culture in balancing gender attitudes toward women's empowerment, with emphasis on international document. The first Conference on women's empowerment. Tehran, Iran. (Persian)
- 43- Shahandeh, Kh., Bigi, Z. and Jamshidi, E. (2005). Formation of women self-help groups in the female-headed households in 17 district of Tehran municipality: A step towards women's empowerment. Journal of Shahrekord university of Medical Sciences. 8(1): 31-36. [On line] Available on:
http://journal.skums.ac.ir/~skumsj/browse.php?a_id=697&sid=1&slc_lang=fa. (Persian)
- 44- Shojaee, Z. (2000). Proceeding of the women's empowerment seminar. Participation Affairs of Presidential Women's Department in Iran. Tehran: Center Publication. (Persian)
- 45- Singh, T., Bhat, M. and Khan, M. A. (2009). Sericulture Extension: Principles & management. APH Publishing Corporation.
- 46- Spreitzer, G. M. (1995). Psychological empowerment in work place: dimensions, measurement and validation. The Academy of management Journal. 38(5): 1442-1465.

- 47- Taylor, H. (1989). *Scarlett's women: Gone with wind and its female fans*, London: Virago.
- 48- Thomas, K. W. and Velthouse, B. A. (1990). Cognitive elements of empowerment: An interpretive model of intrinsic task motivation. *Cad manage rev.* P666.
- 49- World Bank. (2005). *Rural women's development and empowerment project, India. Staff Appraisal Report 16031-IN.* South Asia Environment and Social Unit, World Bank, Washington, DC
- 50- World Bank. (2002). *Empowerment and poverty reduction: A sourcebook.* Washington D. C. The World Bank.
- 51- World Bank. (1996). *The world bank Participation sourcebook.* Washington D. C. The World Bank.
- 52- Zahedi, SH. (2007). *Women and development.* Cultural Research Office. (Persian)

